

Mamut Kaşgarî, kahramanlıklarıyla tanınan bir aileden yetişmiş büyük bir filologdur. XI. asırda Yedisu ülkesindeki Barsağan şehrinde doğmuş, babasının askerî görevlerle Kaşkar'a gitmesi sebebiyle orada yaşamış ve Kaşgarî diye anılmıştır. O, sonraki nesillere Türk dillerinin ilk karşılaştırmalı üç ciltlik "Türk Dilinin Sözlüğü" adlı meşhur eserini bırakmıştır. Bu sözlüğü yazmak için M. Kaşgarî, Türk ülkeleri ile halklarını, onların yayladığı yaylalar ile köy ve kışlakların tamamına yakınını dolaşmış, kelimeler toplar. Bu kelimeleri açıklamak için Türk boylarından derlediği ata sözü, deyim, bilmece ve şiir parçalarını kullanır. Eser bu açıdan da çok değerlidir. M. Kaşgarî'nin yazıya geçirdiği 6800 kelimelik elyazma, 1915 - 1917 yılında İstanbul'da Rıfat Bilge'nin sunuş yazısıyla üç cilt halinde basıldı. 1997 - 1998 yılında M. Kaşgarî sözlüğü, Kazak Türkçesine şâir Askar Egevbayev tarafından aktararak "Türk Dilleri Sözlüğü" adıyla Almatı'da üç cilt olarak yayınlandı.

M. Kaşgarî'nin mirası, Türk boylarının ortak mirasıdır. Bu sözlükte verilen Türk boyları edebîyatının metin örnekleri ile türleri, bugünkü edebîyatımızın temelini tanımak açısından önemli bir yere sahiptir. Sadece "Alp" kelimesinin anlamını açıklamak için verilen "Alp Er Tunga hakkındaki ağıt" türü ve sözlükteki 6000 şiir mısrasından hareketle Alp Er Tunga hakkında yazılan epik, tarihî destanın, hacimli bir eser olduğunu da anlıyoruz. Alp Er Tunga, halkın taktığı

addır. Turan'ın büyük hakanının gerçek adı, Maday'dır.. 626 yılında İran hükümdarı Keyhüsrev'in onu sarayına çağırıp, zehirleyerek acımasızca öldürtmesi, "Avesta" ile "Şahnâme"de de anlatılmaktadır. Türkler ona "Alp Er Tunga" derken, Tacik ile Farşılar "Efrâsiyâb" demektedir. Efrâsiyâb sözü eski Fars dilinde "korkutucu adam" anlamındadır. Fakat Türk dilinde kullanılan "Alp" kelimesi çok güçlü, gayretli pehlivan anlamındadır. "Er", kelimesi de yiğit, cesaretli bahadır anlamına gelir. Kelimenin bu anlamını, "Er Edige", "Er Sayın", "Er Targın" gibi destanlarda da görmekteyiz. Önceki devirlerde Turan'da yaşayan, pars kadar güçlü, güreştiğinde fili yere seren, tunga adlı bir hayvanın ismi, güç sembolü olarak Alp Er Tunga'ya verilmiştir. İşte halk, bu üç farklı anlam içeren kelimeyi sevdiği yiğit kağanına isim olarak koymuştur. Maday adı unutulmuş, Alp Er Tunga adı meşhur olup halk arasında yayılmıştır.

Alp Er Tunga hakkında destandan alınıp verilen şiir parçalarına bakınca, Türk halk şiirinin destan mısralarından çok eski zamanlardan damlaya damlaya gelen en büyük ve en güçlü türünü görüyoruz. Ayrıca bu eski şiir avazını; üç bin yıl sonra Kazak şirinde, kendine has şekliyle, geleneksel kalıbıyla, tarihî şekle tamamen uygun söyleyişler halinde, Duvlat ve Abay'ın şiirlerinde buluyoruz.

Bu sebeple Türk boyları edebîyatının temeli, yani ilk kaynağının M.Ö. VIII. asırda başladığına inanıyoruz.

Beyitler

Azamat keşe jürgen kaza boldı,
Kuv dñniye kalıp artta, aza kördi.
Öşikken zaman oğan jaza berdi,
Jüregim kayğısınan jaralandı-av.

Meñdikız, janarıñmen ğaşık ettiñ,
Oylavdı seni ğana kesip ettim,
Otına orap koyıp kasirettiñ,
Janım-av, endi nege kaşıktaysıñ?

El başsısı bolsañ eger, jağımdı isti kesip et,
Bek kasında adamdarğa jaksılıktı tastap öt.

Janımdı jar küyigi jabırkattı,
Baskanı meniñ dertim tañırkattı.
Künderden köñil muñı avır tarttı,
Sodan da japıraktay sarğayum.

Tav-dalanı jaykaltkan Edil suvı,
Kölşik-kölder mañayda onıñ buvı,
Ak şortandar jüzedi aydınında,
Jağaları köz tartkan kalıñ nuvı.

Bulaktan suv işelik bıldırılağan,
Jaykaltıp japırağın sıldırağan,
Aruvdiñ enin estip sıñğırlağan,
Kelelik kayğı - muñdı alıstatıp.

Özgerdi zaman küymeli,
Parasattı oy siyredi,
Estini esikke süyredi,
Bilimsiz zulım başsı bop.

Külip kelgen adamnıñ betine kül şaşpağın,
Jaksılık et kaşanda, kalıbıñnan aspağın.
